

Om den juridiske metode i et dialektisk og materialistisk perspektiv

Ib Martin Jarvad

Indledning

Nedenstående bemærkninger¹ er skrevet i en tværvidenskabelig forsknings- og undervisningssituation, nemlig som led i mit arbejde på Roskilde Universitetscenters Institut for samfundsøkonomi og planlægning med opbygning af en ny uddannelse i administration og planlægning. Som rimeligt er, præges alle de nye uddannelser på dette felt af en udtalt kritisk holdning til den etablerede juridiske uddannelse, der – ikke uden berettigelse – ses som stærkt traditionsbundet og som en medvirkende årsag til at samfundsvidenskabelig nytænkning har vanskeligt ved at trænge igennem i den offentlige og halvoftentlige administration.

Problemet i opbygningen af en *tværvidenskabelig* uddannelse er derfor at underkaste de enkelte bidragende akademiske fag og videnskabelige discipliner en kritisk granskning for at kunne foretage en rimelig vægtning af dem.

Det er mit indtryk at der igennem nogle år er opstået en stigende interesse for og bevidsthed om nødvendigheden af et øget kendskab til rettens funktioner i det moderne samfund blandt samfundsforskere. Juræns metodiske og teoretiske tillukkethed gør det imidlertid vanskeligt for ikke jurister at behandle disse emner mere dybtgående, selv om der forekommer mange overordentlig interessante og lovende ansatser til videnskabelig fornyelse fra ikke-juridisk hold i disse år.

Jeg har fundet det formålstjenligt at behandle den juridiske verdens metodelære som et særtilfælde af en almen videnskabelig metode, den materialistiske og dialektiske metode.²

Først behandler jeg det komplicerede spørgsmål om retsordenens karakter af system. At gældende ret udgør en orden ikke blot i den praktiske henseende af orden i og for samfundslivet, men også i sig selv er et sammenhængende system af retsnormer antages ganske ureflekteret i den juridiske teori og praksis. Retsordenens systematiske karakter problematiseres, og det hævdes, at de dynamiske aspekter i den juridiske systembygning kan forstås og videreudvikles gennem den materialistiske dialektik.

I anden del berøres og kritiseres det indsnævrede praksisbegreb i den gængse hypotetisk-deduktive opfattelse af den juridiske videnskab og der argumenteres for et bredere samfundsmæssigt praksisbegreb.

Det er indlysende, at der inden for denne artikels snævre pladsram-

mer kun kan foretages en meget summarisk behandling af de rejste spørgsmål og at mange af svarene må forblive antydninger. Imidlertid er den samfundsvidenskabelige behandling af retsvidenskabens emneområde endnu så lidet fremskredet, at man må nøjes med for nærværende at rejse problemerne på en behandlelig form og afvente yderligere studier før deres egentlige besvarelse.

Om retsordenens karakter af system

At det retlige system spiller den aller største rolle for den juridiske metode er klart fremdraget af Alf Ross i hans kritik af ejendomsrets-begrebet og begrebsjurisprudensen. I den fingerede etnografiske beretning om tabu-begrebet Tu-Tu³ viser han, ligesom man altid har benyttet denne genre, at nogle tilvante og grundfæstede forestillinger i vort eget samfund bunder i overtro og mystik. Forestillingen om at ejendomsbegrebet har et eget indhold, ejendomsrettens væsen, er overtro.

I den i direkte tale holdte del af afhandlingen⁴ viser Ross, hvordan ejendomsrets-begrebet ligesom andre rettigheder og andre juridiske begrebet tjener den fremstillingsmæssige funktion med ét ord at sammenfatte en flerhed af retsstiftende kendsgerninger og en flerhed af retsfølger, således at begrebet opløser sig i alene »et formuleringsteknisk hjælpemiddel, der udelukkende tjener systematiske formål, og at det i sig selv ikke betyder andet og mere end (det for os meningsløse ord, min tilf.) Tu-Tu.«

I det af Ross valgte eksemplariske begreb, ejendomsret, er de retsstiftende kendsgerninger køb, arv, hævd, osv. og retsfølgerne salg, brug, ødelæggelse, at lade gå i arv osv. Hverken retsstiftende kendsgerninger eller retsfølger er i det nævnte eksempel eller i andre eksempler enkle kendsgerninger, men alle juridiske begreber, hvad Ross utvivlsomt er klar over. Det juridiske begreb refererer altså til andre juridiske begreber. Enhver retsfastsættelse, enhver juridisk fremstilling og enhver lovgivning betjener sig af – og alene af – juridiske begreber. Ross' pointe, at de juridiske begreber skulle være indholdstomme, var altså lidt for elegant turneret. Det virkelige resultat af hans analyse var, som det også fremgår af andre dele af hans retsteoretiske arbejde, at de juridiske begrebers indhold bestemmes i og af den juridiske systematik, hvori de indgår. Denne juridiske systematik er systematiseringen af de sociale relationer som bedømmes retmæssige, dvs. i overensstemmelse med gældende ret. Hele det juridiske sprog består af ord – og ikke af begreber og kendsgerninger, som Ross vildledende skriver – og disse ords eller begrebers indhold er – alene bestemt ved de andre ord som de refererer til i det juridiske system. Men de ord det juridiske sprog betjener sig af er de samme ord, som vi betjener os af i andre sammenhænge. Vi bruger de samme ord i moralske, etiske og konventionelle sammenhænge og betydningen af ordene afhænger således af sammenhængen. Det forhold, at almindelige ord har en særlig og ofte afvigende betyd-

ning i den juridiske sammenhæng, er ikke, som det populært menes, noget udslag af den juridiske fiffighed eller noget middel til at tage 'almindelige' mennesker ved næsen. Tværtimod er det juridiske sprog det første sprogområde i vor kulturkreds, hvor man bevidst har bestræbt sig på at gøre ordene entydigt præcise. Denne sproglige præcisering er opnået ved at lade det juridiske sprogs ord referere sig til visse bestemte retsfastsættende samfundsorganers domme over sociale relationers retmæssighed. Begrebet ejendomsret har således i den juridiske sammenhæng det meningsindhold, som fremgår af dets reference gennem andre juridiske begreber til bestemte politiske organers domme over sociale relationers retmæssighed. Disse bestemte organer, typisk domstole, er samtidig politiske organer, hvis domme understøttes og i påkommende fald gennemtvinges af samfundets organiserede tvangsmagt. Når man således i det juridiske sprog udtaler sig om ret og pligt, så må man ikke uden videre tale herom i betydninger som hører hjemme i religiøs, etisk, moralsk, politisk ideologisk, eller konventionelt høflig sammenhæng, men alene tale om ret og pligt i den betydning, som fremgår af ordets betydning i den juridiske systematik, som til syvende og sidst fortæller om ret og pligt vil blive gennemtvunget ved de retsfastsættende organer og samfundets organiserede tvangsmagt. Dette betyder ikke, at de i andre begrebssystemer fremherskende betydninger af ordene er uden indflydelse på udviklingen af den juridiske systematik eller uden indflydelse på, hvordan de retsfastsættende organer bedømmer. Ofte optræder andre begrebssystemers betydning af begreberne som retskilder. Men det er afgørende, at de skal gives udtrykkelig indpas i det juridiske sprog som retskilder dvs. som fortolkningsbidrag, hvis der er noget at fortolke, dvs. noget der ikke er entydigt fastlagt i den allerede eksisterende juridiske systematik. Hvis juristen i sine udtalelser lader grænserne mellem de forskellige betydninger flyde, svigter han sin primære opgave.

Heraf skulle det være klart, hvor afgørende den juridiske systematik er. Når det ellers ikke fremhæves, må det skyldes at jurister tager det for en selvfølgelighed. At det ikke er en selvfølgelighed, ses af de mange vrangforestillinger, der selv blandt højt uddannede er om det juridiske sprog.

Herefter kan vi gå over til at vise, hvor problematisk det juridiske systembegreb er.

Almindeligvis antager man, at den juridiske metode er en bestemt logisk metode til autoritativ afgørelse af tvistigheder om anvendelse af de retlige normer for regulering af samfundsanliggender. Den juridiske metode er et nødvendigt led i samfundets hierarkiske opbygning og et instrument til virkeliggørelse af den autoritative fordeling af værdier. Den juridiske metode anvender den sammenhængende modsætningsfrie og universelt anvendelige retsorden, der gælder i samfundet og er alene en metode til at klarlægge og udfinde hvad der gælder inden for denne

orden i dens konkrete anvendelse. Den juridiske metode kan anvendes i mange forskellige fora, men da retssystemet er funktionelt sammenhængende og hierarkisk ordnet med domstolene som centrum og højesteret som øverste instans, anvendes den juridiske metode principielt kun for ét forum, højesteret. Den gældende retsorden er adskilt og adskillelig fra andre normative systemer, etiske og ideologiske, den er en retsorden i modsætning til moral, etik og ideologi. Den juridiske metode befatter sig ikke med konkrete interesser, men er alene en strikte udlægning af gældende ret, hvorunder interesser må indordne sig. At retsordenen i sin tur måtte være bestemt af eller måske endog udtryk for bestemte samfundsmæssige interesser er muligt, men vedkommer ikke den juridiske metode.

For overskuelighedens skyld vil jeg opstille denne idealiserede beskrivelse af den juridiske metode i adskilte sætninger og over for hver af dem opstille den kritiske mod-sætning.

Formålet med denne opstilling er at vise, at denne bestemmelse af den juridiske metode, selv om den måtte være udbredt, er helt utilstrækkelig. Hvis man vil udforske rettens rolle i den moderne stat eller hvis man som praktiker vil have et begreb om hvordan de juridiske eksperter arbejder, må man have eller forskaffe sig et helt anderledes nuanceret og mangesidigt billede af den juridiske metode i dens forskellige udformninger. Dette mangesidige og nuancerede billede udelukker ikke, at den juridiske metode har en kerne, et bestemt sæt af abstrakte metodiske anvisninger, men denne kerne er en teoretisk kerne. I det virkelige livs anvendelse af de metodiske abstrakte anvisninger veksler de med de konkrete livssituationer.

GÆNGSE SÆTNINGER

1. retsordenen er sammenhængende
2. retsordenen er modsætningsfri
3. retsordenen er universel
4. retsordenen er adskilt fra andre normsystemer
5. juridisk metode er en decisionsmetode
6. juridisk metode anvendes i den hierarkiske og autoritative afgørelse af normative tvister
7. juridisk metode fungerer i mekanisk samordnede fora og derfor principielt for ét forum

KRITISKE MOD-SÆTNINGER

1. retsordenen er ikke helt og ikke altid sammenhængende
2. retsordenen er modsætningsfuld
3. retsordenen er ikke universel, men universalitet tilstræbes
4. retsordenen er sammenhængende med andre normsystemer, men søges adskilt
5. juridisk metode er en argumentationsmetode
6. juridisk metode anvendes i den polemiske strid om løsning af normative tvister mellem aktører
7. juridisk metode fungerer i forskellige fora, hvis sammenhæng er organisk og derfor principielt for flere fora

8. juridisk metode indeholder dels et kompleks af anvisninger på hensyntagen til partikulærinteresser og må iblandt underordne sig partikulærinteresser

9. juridisk metode udvikler retsordenen.

8. juridisk metode tager ikke hensyn til partikulærinteresser, men er dem overordnet

9. juridisk metode udlægger retsordenens indhold

De ni gængse sætninger sammenfatter hovedpunkterne i den udbredte statiske opfattelse af retsordenens karakter og juridisk metode. Hvis man – hvad der er udbredt – opfatter de enkelte sætninger, som om de beskrev virkeligheden, så er denne retsteori fejlagtig og misvisende. Kritik af juridiske illusioner er berettiget, hvis den går på at vise, at hver af disse sætninger er ukorrekte og de kritiske modsætninger snarere er korrekt virkelighedsbeskrivelse. Men det kan også være, og det vil jeg her hævde, at disse gængse sætninger ikke bør opfattes som en retsteori, selv om også mange i den juridiske profession måtte opfatte dem som sådan og endog påstå, at de er korrekte som sådan. De bør i stedet opfattes som metodiske principper for den juridiske professions virke. De bør opfattes som metodiske principper for den kontinuerte opbygning af den positive rets fragmentariske enkeltdele til en sammenhængende, modsætningsfri, universelt anvendelig og særskilt systematisk orden, det system af begreber, der kan være en egentlig retsorden i modsætning til primitive samfunds kompilationer af enkelte normbud.

For denne systemopbygning spiller de politiske institutioners mekaniske samhørighed i retsordenen stor, ja afgørende, rolle. De politiske institutioners mekaniske sammenhæng og deres autoritative fastsættelse af reglernes gennemslagskraft i et fungerende hierarkisk over- og underordningsforhold er den materielle forudsætning for at retssystemets begrebsverden kan være materielt effektiv ret. Gennem dels den stadige (gen)opbygning af det juridiske begrebssystem og de politiske institutioners retlige samhørighed tilstræbes den juridiske metodes hovedmål virkeliggjort som en udlægning af den eksisterende retsorden snarere end som en fremadrettet udvikling af retsordenen. Denne hovedopgave giver den juridiske profession dens konservative image. Man må dog forstå, at denne opgave ikke er en statisk fastholden ved fortiden, men en dynamisk opgave at indpasse stadige ændringer i den eksisterende samfundsorden. Den juridiske metodes opgave må forstås dialektisk, som en dialektik mellem fortid og fremtid.

Hermed udvides den juridiske metodes begreb til at omfatte både den akademiske juridiske virksomhed og den i sædvanlig forstand juridiske praksis. Der er mere, der binder de to sider af juridisk virksomhed sammen, end der adskiller dem, og særlig bør det fremhæves, at det juridiske begrebssystems enhedskarakter jo ikke opstår af sig selv, men gennem særlig den akademiske juridiske professions systematiseringsarbejde. De politiske institutioners samhørighed og ensartede anven-

delse af fælles juridiske principper opstår ikke af sig selv, men gennem, især, den akademiske juridiske professions formidlings- og informationsvirksomhed. Det juridiske begrebssystems dominans i den herskende orden i samfundet opstår heller ikke af sig selv men både gennem magtmidlernes anvendelse og af den ideologiske accept⁵ opnået gennem argumentation for det juridiske begrebssystems sammenfald med de fremherskende ideologier og brede befolkningsklassers langsigtede interesser. Blandt argumenterne for accept af gældende ret fremhæves ofte og vedholdende den juridiske metodes bundethed til eksisterende positiv ret og de politiske institutioners mekaniske forudsigbarhed i anvendelsen af det juridiske begrebssystem.

Men den juridiske teori opfatter ikke eller kun ufuldkomment det dialektiske forhold mellem samfundsudvikling og retsordenens tilpasning gennem juridisk metode. I stedet idealiseres den juridiske metode. I den gængse lærebog i faget juridisk metode⁶ stilles juridisk metode i betydningen af strikte anvendelse af eksisterende regler lig med det langt videre begreb retfærdighed. Og med en tankevækkende voldsomhed afvises enhver videre betydning af begrebet retfærdighed som metafysik og emotionelt sludder. Indsnævringen af den juridiske metode til denne tekniske snæverhed, at den fundne afgørelse er/skal være i overensstemmelse med gældende overordnede regler, og negligering af de vitale spørgsmål om rettens materielle gennemførlighed og dens legitimitet er jo den skinbarlige idealisme.

Denne idealismes konsekvenser er ved at være åbenbare. På samme tid som lovgivningstakten accelererer og regeludstedelsen fra administrative organer vokser eksponentielt i ren mængde, hvor den retlige styring udvides og uddybes på stadig flere livsområder, så bliver den juridiske virksomhed stadig mindre relevant. Den juridiske virksomhed »gennem analyse og fortolkning at gøre borgerne klart hvad rettens krav til dem er«⁷ giver mindre og mindre præcis information. En lang række kraftigt virkende retsopløsende tendenser gør sig gældende i kapitalismens nuværende statsmonopolistiske fase. Den idealistiske tendens i den juridiske metode har medført, at enhver beskæftigelse med de materielle vilkår for den juridiske metodes gennemførlighed er blevet afvist som metafysisk sludder, eller hvis man skulle være høflig, en opgave for andre fag. Derfor står den juridiske profession i dag ganske uforberedt⁸ over for de retsopløsende tendenser, der slår igennem i den økonomisk-sociale krise.

Juraens praksisbegreb

Til slut skal jeg i fortsættelse af kritikken af det idealiserede og indsnævrede begreb om den juridiske metode kritisere det indsnævrede begreb for den juridiske videnskabs efterprøvelse og argumentere for et udvidet praksisbegreb.

I den hypotetisk-deduktive model for videnskabsprocessen, som

gængs nutidig lære opstiller også for den juridiske videnskab fremsættes den empiriske efterprøvelse af hypotetisk opstillede generelle retsreglers deduktion på konkrete retsforhold som midlet til videnskabelig eftervisning af teories eller delteories holdbarhed dvs. verifikation eller falsifikation.⁹ Konkret har dette været udformet således: den akademiske juridiske virksomhed har bestået i sammenfatning af den størst mulige retspraksis på et område i det antal generelle sætninger, der med størst økonomi med forudsætninger og med størst mulig overensstemmelse med det resterende, etablerede, system kunne forklare den foreliggende praksis som om den var deduceret fra de hypotetiske generelle sætninger. Efterprøvelsen af de konstruerede sætningers gyldighed sker empirisk ved sammenholdelse med fremtidige retsafgørelser. Denne model for akademisk juridisk virksomhed har en tilsyneladende lighed med den videnskabelige forskningsproces, ialtfald som forstået af Poppers skole. Den tilsyneladende uafhængige empiriske efterprøvelse skulle forlene den akademiske juridiske produktion med et skær af videnskabelighed. Med denne er det nu så som så. For den akademiske produktion af generelle systematiserende regler offentliggøres jo netop for at tjene retsudviklingen. Modellen forudsætter også, at dommene er indiskutable af- eller bekræftelser af hypotetisk fremsatte generelle sætninger. Tvært om, så kritiserer den akademiske juridiske virksomhed i rigt omfang retsudviklingen, og det er også en vigtig opgave for den. Altså er det videnskabsmodellen, der er noget galt med.¹⁰ Modellen opererer med en adskillelse af akademisk og praktisk juridisk produktion, som jeg ovenfor har argumenteret imod. Problemet som jeg ser det er ikke at fornægte den juridiske videnskabs sociale og politiske funktioner, men at erkende at den akademiske og ikke-akademiske juridiske virksomhed har nøje sammenhængende, men klart arbejdsdelte, funktioner at udfylde i den sociale produktion af retsordenen. Derfor må netop den løbende produktion og reproduktion af retsordenen betragtes som den juridiske praksis.

Med dette udvidede praksisbegreb lægges der op til bredere samfundsvidenskabelige og historiske retsstudier. Rettens rolle i den danske socio-økonomiske samfundsformation¹¹ må anskues dialektisk og materialistisk, det vil sige både som et produkt af modsat rettede retsødelæggende og retsskabende tendenser båret af de samfundsmæssige hovedklassekræfter og selv som et materielt produkt, der indvirker på det videre historiske forløb. Det er min opfattelse, at den juridiske metode, som er de almene anvisninger på, hvorledes den løbende reproduktion af retsordenen bedst foretages, kan videreudvikles gennem et bedre videnskabeligt grundlag. Den bevidsthed om retsfastsættelsens dialektiske forhold til det øvrige samfund og om nødvendigheden af at sammenholde de juridisk korrekte resultater med 'det praktiske livs behov' og 'reale overvejelser' som er til stede på de enkle metodiske anvisningers niveau¹², bør trænge igennem også på de overordnede generaliserede

niveauer og fortrænge den kritiserede idealisme og isolation. For selv om dommere er utilbøjelige til at lytte til retsvidenskabens overvejelser over 'reale' grunde, fordi de, ikke uberettiget, følte sig mere erfarne på dette gebet end deres kolleger i den akademiske del af professionen¹³, så har også de praktiserende jurister kun erfaringer, og ingen videnskabelig metodisk uddannelse, der gør det muligt for dem at bearbejde deres individuelle erfaringer kritisk. De her optegnede overvejelser har ført mig til det standpunkt, at den retsvidenskab, der har taget rettens systemiske enhedskarakter og politisk-social uafhængighed for givet allerede som udgangspunkt, misrøgter sin opgave, der netop var og er at etablere og skabe denne systemiske enhedskarakter og politisk-social selvstændighed. Overvejelserne har ikke ført mig til det standpunkt, at rettens egenart forsvinder i en almen samfundsvidenskabelighed, tværtom kan rettens særart og særlige betydning i den danske socio-økonomiske samfundsformation bedst fremgå ved at se den i dens sammenhæng og udvikling.

Problemet om den videnskabelige efterprøvelse af den juridiske videnskabs hypotetiske påstande kan ikke i praktikkens filosofi finde en så fiks og enkel løsning som i den gængse, ovenfor kritiserede, videnskabsmodel. Heller ikke i andre videnskaber er spørgsmålet om be- og afkræftelse af teorier noget enkelt, let løst, problem. Historiske studier af videnskabernes udvikling viser os, at en flerhed af omstændigheder indvirker i teoriens antagelse og opgivelse.¹⁴ I den materialistiske videnskabsteori tillægges den sociale praksis dvs. de videnskabelige erkendelsers gennemsættelse i samfundsmæssig skabende virksomhed en afgørende rolle. For retsvidenskabens er dette indlysende vigtigt som kriterium. En vis empirisk forskning herom er på vej, der kan udfylde det gabende tomrum i den etablerede juridiske metode og give videnskabeligt begrundede anvisninger på, hvorledes retsordenen kan udvikles i den nuværende fase af vort samfunds udvikling. Skal disse, fremtidige, bidrag blive nyttige, må det først erkendes, at der er brug for dem. Med nærværende har jeg argumenteret for, at der i de snævrere metodeanvisninger for den rene juridiske praksis kan aflæses en erkendelse af rettens materielle samfundsmæssige fundament og dialektiske forhold til det øvrige samfund, dvs. at behovet er der og at det er erkendt.

Noter

- 1) Denne artikel er et afsnit af et kommende større arbejde om teorier om ret og stat.
- 2) Nogen nærmere begrundelse for dette valg skal ikke fremføres på disse sider, men det skal nævnes, at valget af denne videnskabsteoretiske skole bør ses som en videreførelse af den stræben efter videnskabeliggørelse af det juridiske fag, som er et af de fremherskende træk ved den retsteori, som har været dominerende herhjemme i efterkrigstiden, og som knyttes til

Alf Ross navn. Wiener kredsens logiske empirisme, Popper og Lakatos' kritiske rationalisme og herhjemme Jørgen Jørgensen og Alf Ross har hævdet nødvendigheden af at nærme samfundsvidenskaberne til naturvidenskabernes faktisk anvendte metoder som norm. Dette program er kommet i vanskeligheder. For retsteoriens vedkommende kan henvises til Zahle, H. Kritik af en retsteori. Om Alf Ross' opfattelse af retsvidenskaben. TFR årg. 87, 1974 p. 333. I modsætning til skoler som den hermeneutiske, se f.eks. Radnitzky, G. Contemporary Schools of Metascience, Gøteborg 1968, 1970 særlig Vol. II og den sociologiske, se særlig Kuhn, T.S. Videnskabens Revolutioner, København 1973 overs. v. K. Haakonssen og anvendt af Dalberg Larsen, J. Retsvidenskab som Samfundsvidenskab, hævder den moderne dialektiske materialisme, at årsagerne til dette programs vanskeligheder ligger i en ufuldkommen dvs. idealistisk forståelse af den materielle forskningsproces og et manglende begreb om videnskabens praksis se Juul Jensen, U. Videnskabsteori I & II København 1973, og angriber ikke, som de andre skoler, selve den stræben, der var kernen i den moderne positivisme.

- 3) Ross, A. Tu-Tu, i Festskrift til Henry Ussing, København, 1951, p. 458
- 4) og mere udførligt i samme forf. Ret og retfærdighed, København 1953.
- 5) Især Gramsci har fremhævet det borgerlige herredømmes dobbeltkarakter af tvangsmagt og ideologisk accept for eksempel i opsatsen Il Moderno Principe om Machiavelli, i sin videreudvikling af Lenins hegemonibegreb fremhæver han nødvendigheden af lederskab baseret på både magt og accept, og tanken om acceptens nødvendighed og den energiske afvisning af putschstrategier og rene magtbetragtninger danner grundlaget for hans og det italienske kommunistpartis fremgangsrige tanker om proletariatets kulturelle opgaver, se Gramsci, A. Quaderni del carcere, ed. V. Gerratana, Torino 1975 vols. I-IV, engelsk udv. og overs. Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci, udg. & overs. v. Hoare, Q. & G. N. Smith, London 1971, 78 svensk udv. og overs. Antonio Gramsci En Kollektiv Intellektuell, udg. v. Coeckelberghs, R. overs. v. Herlitz, S. Uddevalla 1967.
- 6) Ross, Alf Ret og Retfærdighed København 1953.
- 7) samme i en meningsudveksling med Ole Krarup, Juristen 1975 p. 1-6.
- 8) I den borgerlige revolutions fase var den juridiske profession ikke så idealistisk ubevidst om metodens materielle forudsætninger. Sikring af den borgerlige retsordens materielle grundlag var et væsentligt element i forfatningskampene og i den juridiske litteratur. I den nuværende bølge af 'effektivisering', 'smidiggørelse' og 'besparelse' fejler hen over det offentlige for tiden går end ikke domstolene ram forbi, se f.eks. byretspræsident N.C. Bitsch, Juristen og Økonomen 1978 p. 251, men dette kan dog fremkalde reaktioner se f.eks. landsdommer P. Rønnovs skarpe svar sst. p. 297.
- 9) Verifikation brugtes i positivisme før Popper, falsifikation efter. For statistiske påstande, der er de hyppigste i videnskaben, er der næppe nogen forskel, hvorfor falsifikationsteoriens betydning nok er overdrevet.
- 10) For en mere indgående kritik af modellen se Zahle, H. op. cit.
- 11) Om dette begreb henvises til Debat om begrebet »Økonomisk samfundsformation« red. B. Amoroso, no. 2 Emilio Sereni, Fra Marx til Lenin: kategorien »økonomisk samfundsformation«, no. 3 Valentino Geratana, Om Det Socialistiske Samfunds Historiske Begyndelse, Institut for samfundsø-

konomi og planlægning, skriftserie 1978 no 3 & 4. En nærmere analyse af begrebets anvendelse i studiet af ret og stat er under udarbejdelse af forfatteren til nærværende.

- 12) Se hertil Juridisk Grundbog, v. Eyben, W. E. red. 3. udg. København 1975 bd. 1-3, Bangert, Affattelse af domme i borgerlige første-instans-sager, § 13, p. 343.
- 13) Se hertil op. cit. v. Eyben, Litteraturens indflydelse på praksis, § 28, p. 788.
- 14) Hos Bernal anlægges en sådan synsvinkel med hovedvægt på samfundsmæssig praksis, se Bernal, J. D. Science in History Vol. 1-4, London 1954, 1965, 1969 dansk oversættelse 1978.